

Prof. dr Dragoljub STOJANOV

O AGENDI EKONOMSKIH REFORMI U CRNOJ GORI

Poštovane kolegice i kolege, dame i gospodo,

Velika mi je čast i privilegija biti učesnik današnjeg okruglog stola na temu –Agende ekonomskih reformi Vlade Republike Crne Gore i mjera ekonomske politike za 2004. g. Isto tako imam veliku odgovornost da opravdam svoje učešće u radu jednog ovako eminentnog okruglog stola na kojem, na moje veliko i prijatno iznenađenje, učestvuje već od samog početka premijer Vlade g. Milo Đukanović. Da je Vlada posebno seriozno prišla ovom razgovoru, pa time svakako i Agendi, pokazuje primjer prisustvovanja radu stola g. Đukanovića cijelim njegovim tokom. Mislim da mi je ovo prva konferencija, simpozij ili okrugli sto na kojem političari, a posebno premijer, sjede sa učesnicima, slušaju učesnike i aktivno sudjeluju u radu tokom cijele sjednice ili konferencije.

Poštovane kolege,

Mislim da se može bez dvojbe reći da je Vlada Crne Gore u svome dokumentu *Agenda ekonomskih reformi* prepoznala stanje privrede svoje zemlje i sve probleme te otvorena pitanja takvog stanja. Privreda Crne Gore ne razlikuje se bitno od stanja privrede zemalja u okruženju. Velika nezaposlenost, budžetski deficit, platni bilans, privredna struktura koja je neadekvatna, tehnološke zastarjelosti su pitanja sa kojima se bore sve zemlje u tranziciji. Vlada je svjesna svih tih i drugih problema i Vlada, što je posebno značajno, ima viziju.

Vlada Crne Gore želi zemlju uvesti u EU, podići životni standard građana, izvršiti potpunu transformaciju privrede od državosvojinske na privatnu, uskladiti svoje propise sa propisima EU.

Vlada Crne Gore je svjesna da relativno nizak GDP p/c može biti podignut na viši nivo samo odlučnim i pravim reformskim potezima. Na tome putu Vlada se oslanja na svoje – domaće – i inozemne eksperte.

Ova činjenica, koja je ista i u BiH, izaziva pozornost i zato što, mislim, treba uvijek tražiti pomoć iskusnijih inozemnih eksperata, ali treba biti i obazriv pri usvajanju savjeta. Mi u BiH smo slušali savjete u cjelosti i posebno kada je u pitanju privatizacija. Prihvatili smo tzv. vaučersku privatizaciju. Prihvatili smo privatizaciju državne svojine kao da se radi o dvije neovisne države: Republike Srpske i Federacije i sl. I danas smo suočeni sa potpunim debaklom privatizacije. Tržište je podijeljeno, imovina je podijeljena i destruirana, „cash” efekat je izostao. I sve to unatoč tome da su iskustva sa vaučerima bila već poznata.

Veliki inozemni eksperti imaju svoje vizure promatranja sredina i događaja. Ako pogledate njihov odnos prema pitanju globalizacije, na primjer, možete na jednoj strani naći imena koja bezrezervno podržavaju proces onakav kakav jeste kao što su: Baghwaty, Kruger, Fisher, Mundell.

Na drugoj strani, možemo naći isto tako eminentna imena koja smatraju da bi globalizaciju trebalo barem humanizirati i njome upravljati, kao što su: Stiglitz, Taylor, Krugman pa čak i sam g. Soros. U jednoj od knjiga na datu temu g. Soros opominje da je „Market Immoral” i da mora biti na određeni način humanizirano. On se zalaže za politiekonomske pristup tržištu, tržišnim institucijama i upravljanju cjelinom svjetske ekonomije.

U zemljama u tranziciji, a čini se i Agendi, upravo politiekonomske pristup se zanemaruje, ili ako se o njemu vodi računa, onda to nije u onoj mjeri u kojoj bi to bilo potrebno kako bi se ekonomski rast humanizirao.

Agendom ekonomskih reformi Vlada Crne Gore, u skladu sa „main-stream economics” želi privatizaciju privesti kraju po principu – što prije to bolje. Dani Rodrik je globalizaciju naveo kao dio ukupnog svjetskog procesa „marketizacije”, svjetskog procesa u kojem se sve prodaje polazeći od premise da je privatna svojina uvijek i pod svim okolnostima efikasnija od drugih oblika svojine.

Privatizacija tj. Marketizacija je trebala i u BiH dovesti do procesa kreativne destrukcije. Međutim, osam godina nakon početka reformi mi smo u BiH suočeni više sa destruktivnom destrukcijom nego sa kreativnom destrukcijom. BiH skoro da nema većih poduzeća, osnovna

aktivnost je siva ekonomija temeljena na uvozu. Postali smo usisivač za stranu robu, a postoje i takvi stavovi među ekonomistima da se nova vrijednost stvara u trgovini, pa i uvoznoj, u sivoj ekonomiji i sl.

Uz sve to, BiH ima stopu inflacije oko 1%, ima stabilnu valutu – konvertibilnu marku – i prije godinu dana ostvarila je mali budžetski suficit. Prema tim indikatorima gledajući privreda BiH je jako zdrava, a reforme su uspjele.

Na drugoj strani, stopa nezaposlenosti je, po zvaničnoj statistici, oko 40%, a u zoni siromaštva živi oko 19% građana. Nešto iznad zone siromaštva, sa velikim rizikom da padnu ispod linije, živi još oko 30% stanovnika BiH. Međunarodna statistika, opet, smatra da je stopa nezaposlenosti oko 16%. Toliko o statistici i mjerenju pojava, odnosno uspjeha ili neuspjeha ekonomske politike tranzicije. Privatizacija je daleko od svoga kraja, a poduzeća su zastarjela. Ostaju za privatizaciju telekom i elektroenergetski sustav.

Koncept razvoja do 2007. g. bazira se na prilivu stranih direktnih investicija i međunarodnoj pomoći. BiH treba oko 3,5 milijardi dolara kako bi ostvarivala stopu rasta GDP od 5,5% do 2007. g.

Stopa rasta GDP Crne Gore je znatno umjerenija. Vlada računa sa skromnih 2,7% godišnje. Ova stopa rasta GDP je doista preskromna u odnosu na potrebe, ali je ona, nažalost, možda realna.

U uvjetima kada se privredni rast može temeljiti samo na uvozu kapitala i kada su efekti privatizacije upitni, stopa rasta GDP se teško može uvećati a da se istovremeno održe tzv. makroekonomske ravnoteže.

Održavanje makroekonomskih ravnoteža, tj. pokušaj dostizanja i održavanja nominalne konvergencije sa zemljama EU ima svoju cijenu. Problem je u tome da nominalna konvergencija ne mora podrazumijevati i realnu konvergenciju. Ova druga pretpostavlja više stope rasta GDP, intenzivnu ekonomsku aktivnost, angažiranje svih resursa pa i deficitno finansiranje investicija, što „washingtonski consensus” onemogućava. I to je ozbiljan problem kako Crne Gore tako i drugih zemalja u tranziciji.

K tome, Crna Gora kao i BiH nema na raspolaganju arsenal potrebnih instrumenata ekonomske politike za upravljanje razvojem. Obje zemlje nemaju samostalnu monetarnu politiku, nemaju mogućnost devizno-kursnog prilagođavanja, nemaju mogućnost državnog zaduživanja kako u zemlji tako i van zemlje. Vladama su ruke prilično zavezane.

Obje zemlje, kao i druge zemlje u tranziciji, se drže tzv. kompetitivnih prednosti kao kriterija razvojne politike.

Problem je, međutim, u tome što je pristup kompetitivnih prednosti uglavnom „mikroekonomski” pristup. On se temelji, kao što znamo, na Porterovom dijamantu.

Međutim, za razliku od Porterovog dijamanta, mi nemamo na čelu dijamanta glavnu zvijezdu – veliku korporaciju, a posebno to nije transnacionalna korporacija. U razvijenim zemljama koje obiluju korporacijama, pa i kada su u pitanju tzv. male zemlje (Holandija), nosioci domaće i međunarodne konkurentnosti su korporacije. Njima ne treba direktna aktivna državna intervencija. Njima je dostatna i potrebna državna asistencija u formi kreiranja poslovne klime.

Kada se radi o manje razvijenim zemljama, koje uz to kao i Crna Gora, definiraju svoje komparativne prednosti i to posebno u aktivnostima sa malim stupnjem novostvorene vrijednosti (turizam, agrar, tekstil, drvna industrija i sl), onda problem konkurentnosti postaje time veći koliko država nema na raspolaganju instrumente ekonomske politike za održavanje i podizanje konkurentnih (komparativnih) prednosti.

Problem je posebno akutan na dugi rok. Na dugi rok realna konvergencija je moguća uz porast produktivnosti rada i razvoj ekonomije znanja. Naglašene restriktivne politike vlada zemalja u tranziciji, pa i Crne Gore, svode ulaganja u R&D na minimum. Dugoročno gledano, privredna struktura naših zemalja se petrificira, a zemlja se osuđuje na poziciju svjetske ekonomske periferije. Kako izaći iz začaranog kruga kratkog i dugog roka, kako pomiriti komparativne sa kompetitivnim prednostima i kako umjesto Porterovog dijamanta formirati „dijamant razvoja” je krucijalno pitanje za vladu svake zemlje u tranziciji.

Mi u BiH smo doista daleko od dijamanta razvoja. Na njegovom čelu bi kao zvijezda vodilja trebao biti životni standard stanovnika. Na drugom kraju dijamanta bi bio održivi razvoj. Potom, razvoj bi trebao biti demokratski i pravičan. U BiH, nažalost, niti jedan element dijamanta nije ostvaren. Štaviše, nije ostvaren ni elemenat Porterovog dijamanta.

Dijamati su skupi i ne nalaze se lako. Nije zato Porter uzalud napisao da je njegov dijamant skoro irelevantan za manje razvijene zemlje.

Crna Gora, BiH i druge zemlje regiona imale su svoju povijest i tradiciju. Tzv. „path-dependence” pristup razvoju je zanemaren. Kao faktori privrednog uspjeha zanemareni su i ne samo „human capital” nego i „social capital”, ali i „ethnical capital”. Ovi faktori razvoja bi trebali naći svoje mjesto u koncepcijama razvoja vlada kako bi one mogle prići formiranju dijamanta razvoja. Čini mi se da on više obećava od Porterovog dijamanta. Možda se do Portera i dolazi preko dijamanta razvoja.